

УДК 378.016:81'271-057.87:373.3

DOI: 10.31499/2706-6258.1(15).2026.359633

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ФАКУЛЬТЕТУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Ганна Волошина, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти, Уманський національний університет.

ORCID: 0000-0003-1039-6056

E-mail: voloshihen@gmail.com

У статті розглянуто проблему вдосконалення мовленнєвої культури майбутніх учителів початкових класів у сучасному освітньому просторі. Автором проаналізовано ключові чинники, які сприяють підвищенню рівня мовленнєвої культури здобувачів вищої освіти педагогічного факультету, та визначено типові мовленнєві помилки. Особливу увагу приділено впровадженню інтерактивних методів навчання та використанню цифрових ресурсів у процесі формування означеного феномена особистості. Запропоновано практичні рекомендації щодо підвищення рівня опанування нормам літературної мови, що є фундаментом професійної майстерності сучасного педагога.

Ключові слова: культура мовлення; початкова освіта; комунікативна компетентність; майбутні вчителі; мовні норми; педагогічне спілкування; вища освіта; професійна підготовка.

IMPROVING THE SPEECH CULTURE LEVEL OF HIGHER EDUCATION STUDENTS OF THE FACULTY OF PRIMARY EDUCATION

Hanna Voloshyna, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Department of Elementary Education, Uman National University.

ORCID: 0000-0003-1039-6056

E-mail: voloshihen@gmail.com

The article addresses the pressing issue of developing the speech culture of future primary school teachers within the modern educational paradigm of 2026. In the context of global digitalization and the transformation of communicative norms, the professional competence of a teacher is inextricably linked to the mastery of literary language standards, rhetorical skills, and the ethics of interpersonal communication. The research aims to identify effective pedagogical conditions and methodical approaches that contribute to the systematic improvement of the linguistic culture of students majoring in "Primary Education."

The study analyzes the current state of speech training among students, identifying typical lexical, grammatical, and stylistic errors that occur in professional communication. Particular attention is paid to the influence of the digital environment and social media on the deformation of the language corpus of future educators. The author emphasizes that a primary school teacher serves as a fundamental linguistic model for pupils; therefore, their level of speech culture directly impacts the formation of the national identity and communicative literacy of the younger generation.

The methodical component of the article proposes an integrated model for enhancing speech culture, which includes the implementation of interactive learning technologies, the use of specialized elective courses on linguistic rhetoric, and the systematic involvement of students in professional discussions and debates. The results of the study indicate that a conscious attitude toward one's own speech, combined with the mastery of innovative communication techniques, significantly increases the competitiveness of graduates in the labor market. The practical significance of the work lies in the possibility of implementing the developed recommendations into the educational process of higher pedagogical institutions to ensure high standards of professional training.

Keywords: speech culture; primary education; communicative competence; future teachers; linguistic standards; pedagogical communication; higher education; professional training.

Проблема формування й підвищення рівня мовленнєвої культури майбутніх учителів початкової школи в умовах сьогодення набуває особливої значущості. Відповідно прийнятого стандарту початкової школи учитель початкових класів має опанувати високий рівень мовної, мовленнєвої та комунікативної компетентностей. Адже саме в початковій школі закладаються основи мовленнєвої особистості дитини [4; 5].

Мовленнєва культура учителя початкової школи у цьому контексті розглядається як важливий складник його професійної компетентності та показник якості педагогічної підготовки. Мовлення є основним засобом спілкування та важливим чинником організації освітнього процесу.

Вітчизняні та зарубіжні вчені наголошують на тому, що мовлення вчителя є взірцем нормативності, логічності, виразності та мовленнєвої етики. Культура мовлення вчителя безпосередньо впливає як на мовний, так і на мовленнєвий розвиток учнів та культуру їхнього спілкування [2; 7]. Недостатній рівень мовленнєвої культури вчителя негативно позначається на якості навчання школярів, їхній комунікативній взаємодії.

Ретельний аналіз наукових праць і практики підготовки студентів факультетів початкової освіти доводить, що існує низка суперечностей між рівнем домагань до високого рівня мовленнєвої культури майбутнього вчителя та реальним станом мовленнєвої підготовки студентської молоді. Ця суперечність виявляється насамперед між нормативними вимогами до професійного мовлення педагога й недостатньою сформованістю в студентів навичок усного та писемного мовлення. Не всі здобувачі вищої освіти усвідомлюють значущість мовленнєвої культури для їхньої професійної діяльності. Також існує певна суперечність між теоретичним засвоєнням мовних мовленнєвих норм та труднощами їх практичного застосування в педагогічному спілкуванні [6; 9].

Звідси виникає потреба наукового обґрунтування педагогічних умов та розробки ефективних засобів, які сприятимуть підвищенню рівня мовленнєвої культури здобувачів вищої освіти факультетів початкової освіти.

У науковій літературі поняття «мовленнєва культура» вченими розглядається як складне інтегративне утворення, що поєднує в собі мовну правильність, комунікативну доцільність, етичність мовлення та його відповідність соціальним і професійним нормам [2; 7].

Якщо розглядати лінгвістичний аспект, то мовленнєва культура традиційно пов'язується з дотриманням основних норм літературної мови на фонетичному, орфоепічному, морфологічному, лексичному, граматичному, стилістичному, фразеологічному рівні.

Л. Мацько, наприклад, трактує культуру мовлення як опанування норм сучасної української літературної мови та вміння доцільно використовувати мовні та мовленнєві засоби залежно від ситуації спілкування [7].

Н. Бабич вказує на те, що мовленнєва культура є показником загальної культури особистості й виявляється в точності, логічності, чистоті та виразності мовлення [2].

Отже, мовленнєва культура розглядається вченими-методистами як професійно значуща якість педагога. Вона сприяє ефективній реалізації освітніх завдань сучасних закладів середньої освіти, оскільки мовлення вчителя є не лише засобом передачі інформації, а й важливим засобом педагогічного впливу на формування особистості учня, його ціннісних орієнтацій [3; 9].

На думку багатьох вітчизняних вчених, мовленнєва культура виявляється у здатності особистості адекватно використовувати мовні й мовленнєві засоби відповідно до мети мовця, умов і адресата спілкування. Такий підхід є особливо актуальним у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи, оскільки їхня професійна діяльність передбачає постійну мовленнєву взаємодію з молодшими школярами, для яких мовлення вчителя є взірцем.

Маємо звернути увагу й на психолінгвістичний підхід, який наголошує на внутрішніх механізмах мовлення, мовленнєвій діяльності та індивідуальних особливостях мовленнєвої особистості. У цьому контексті мовленнєва культура розглядається як певний рівень сформованості мовленнєвих умінь і навичок, які сприяють свідомому, цілеспрямованому й емоційно забарвленому спілкуванню.

Як засвідчує досвід, для майбутнього вчителя початкових класів важливо не лише опанувати мовні й мовленнєві норми, а й бути спроможним керувати власним мовленням з урахуванням психологічних та вікових особливостей молодших школярів.

Отже, на основі узагальнення наукових підходів вчених розглядаємо мовленнєву культуру майбутнього вчителя початкової школи як інтегративне утворення, яке поєднує мовну й мовленнєву грамотність, комунікативну доцільність, етичність, емоційну виразність і професійну спрямованість мовлення.

Проблема формування та розвитку мовленнєвої культури майбутніх учителів початкової школи є предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних учених.

О. Савченко вказує, що мовленнєва культура є невіддільним складником професійної компетентності вчителя початкової школи і її необхідно сформувати в процесі фахової підготовки [9]. На думку Савченко О. Я., мовлення вчителя має стати зразком для наслідування та важливим чинником мовного й мовленнєвого розвитку молодших школярів. Аналогічні думки висловлюють Н. Калита, Л. Варзацька, які зосереджують увагу на необхідності інтегрувати мовленнєву підготовку з психолого-педагогічними й методичними дисциплінами [2; 6].

У дослідженнях лінгводидактів (Л. Мацько, О. Пономарів) культури мовлення визначається як основа професійного спілкування педагога. Науковці наголошують, що недостатній рівень мовленнєвої культури здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей часто зумовлений формальним засвоєнням мовних норм без ефективної мовленнєвої практики [7; 8].

Європейські вчені (J. Richards, T. Farrell) мовленнєву культуру педагога розглядають як чинник професійної ефективності та педагогічної рефлексії. Вони наголошують на тому, що мовлення вчителя має бути не лише правильним, а й педагогічно доцільним, емпатійним і мотивувальним [1].

Особливо актуальним такі твердження є для майбутніх учителів початкової школи, які формують мовлення особистості на початковому етапі їхнього становлення.

Однак, попри достатню кількість досліджень з означеної проблеми, проблема визначення педагогічних умов, методів, прийомів і форм роботи, спрямованих на системне формування мовленнєвої культури в процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи залишається актуальною. Це зумовлює необхідність подальших наукових розробок.

Попри значну кількість наукових праць, присвячених проблемі мовленнєвої культури педагога, аналіз теоретичних джерел і практики професійної підготовки студентів факультетів початкової освіти засвідчує наявність низки невирішених аспектів, що ускладнюють ефективне формування мовленнєвої культури майбутніх учителів початкової школи. Це зумовлює потребу в подальшому теоретичному осмисленні та практичному розв'язанні окресленої проблеми.

Виходячи з аналізу наукових розвідок, однією з недостатньо розв'язаних проблем є відсутність єдиного, системного підходу до формування мовленнєвої культури здобувачів вищої освіти у процесі фахової підготовки. Як показує досвід, у більшості закладів вищої освіти мовленнєва підготовка зосереджується, як правило, в межах окремих лінгвістичних дисциплін (культура мовлення, українська мова за професійним спрямуванням). У процесі вивчення інших дисциплін розвитку мовлення студентів приділяється неналежна увага. Відтак, формування мовленнєвої культури носить, як правило, фрагментарний характер. Такий підхід не забезпечує стійкого перенесення мовленнєвих умінь у професійну діяльність.

Варто відзначити, неналежна увага приділяється й створенню відповідних педагогічних умов, які сприятимуть процесу підвищення рівня мовленнєвої культури майбутніх учителів початкової школи. Хоча у деяких наукових працях все ж визначаються окремі педагогічні умови: мовленнєво насичене освітнє середовище, використання інтерактивних методів навчання, активізація мовленнєвої діяльності студентів. Але до сьогодні не визначена система формування мовної особистості майбутнього вчителя початкової школи.

На наш погляд, на особливу увагу заслуговує проблема інтеграції мовленнєвої підготовки з педагогічною практикою, у процесі проведення якої здобувачі вищої освіти матимуть можливість застосовувати мовні та мовленнєві знання й уміння в реальних умовах початкової школи.

Також недостатня увага приділяється діагностиці рівня сформованості мовленнєвої культури здобувачів вищої освіти факультету початкової освіти. У працях сучасних вчених-методистів відсутня єдина система критеріїв, показників, а відтак і рівнів оцінювання мовленнєвої культури майбутніх педагогів. Це, беззаперечно, ускладнює об'єктивне визначення результативності освітнього процесу. Як правило, оцінюються окремі мовні знання або ж комунікативні уміння, тоді як цілісне оцінювання мовленнєвої культури як інтегративної якості особистості залишається поза увагою дослідників.

Також залишаються недостатньо дослідженими особливості формування мовленнєвої культури майбутніх учителів у контексті цифровізації освіти в умовах дистанційних і змішаних форм навчання, а також активного використання електронних засобів комунікації. Мовленнєві виклики, які пов'язані насамперед із дотриманням норм літературної мови в онлайн-спілкуванні, педагогічною доцільністю мовлення та формуванням мовленнєвого етикету в цифровому освітньому просторі також заслуговують на увагу вчених.

Також варто відзначити й недостатню сформованість у студентів мотивації до самовдосконалення власного мовлення. Часто мовленнєва культура сприймається здобувачами вищої освіти як другорядний компонент професійної підготовки. Майбутні вчителі не завжди усвідомлюють власну культуру мовлення важливим чинником і педагогічної майстерності.

Отже, необхідна цілеспрямована робота щодо формування ціннісного ставлення студентів до мовлення як до інструменту професійного самовираження й педагогічного впливу.

Недостатня увага до окреслених аспектів зумовлює необхідність подальших наукових пошуків, спрямованих на обґрунтування педагогічних умов і методів підвищення рівня мовленнєвої культури студентів факультету початкової освіти. Це й визначає логіку та спрямованість подальшого дослідження.

Метою статті є визначення сутності мовленнєвої культури майбутнього вчителя початкової школи та обґрунтування педагогічних умов підвищення рівня мовленнєвої

культури здобувачів вищої освіти факультету початкової освіти в процесі їхньої професійної підготовки.

Як ми уже відзначали в початковій школі формуються основи правильного й такого, що відповідає загальноприйнятого нормативного мовлення молодших школярів. Саме це спонукає вчителя бути відповідальним за власну мовленнєву поведінку.

Для того щоб визначити ефективні засоби підвищення мовленнєвої культури майбутнього вчителя початкової школи, необхідно визначити структуру означеного феномена особистості. У структурі мовленнєвої культури майбутнього вчителя вчені-методисти виокремлюють такі складники: когнітивний (знання мовних норм і правил), діяльнісний (уміння й навички практичного мовлення), ціннісно-мотиваційний (усвідомлення значущості мовлення для професійної діяльності) та рефлексивний (здатність до самоаналізу й самокорекції мовлення) [6; 9].

На наш погляд, саме така структура відображає цілісність мовленнєвої культури як професійно важливої якості майбутнього педагога.

Отже, мовленнєва культура майбутнього вчителя початкової школи – це складне системне утворення, що інтегрує мовні знання, комунікативні вміння, етичні норми та професійні цінності, забезпечуючи ефективність педагогічного спілкування.

Важливим компонентом мовленнєвої культури є *мовна компетентність*. Вона передбачає знання норм сучасної української літературної мови та вміння правильно застосовувати їх у мовленні. Вона охоплює фонетичну, лексичну, граматичну та стилістичну правильність мовлення, що є необхідною умовою професійної діяльності вчителя.

Наступним не менш важливим компонентом є *комунікативна доцільність*, яка виявляється у здатності молодшого школяра добирати мовні засоби, які відповідають меті спілкування, мовленнєвій ситуації, віковим і психологічним особливостям співрозмовників.

Складником мовленнєвої культури є *мовленнєва етика*. Це насамперед дотримання норм педагогічного такту, культури спілкування, толерантності й поваги до особистості учня. Більшість вчених наголошують на тому, що етичний складник мовлення вчителя є вагомим виховним потенціалом і впливає на формування комунікативної культури школярів [2; 6].

Окремо варто наголосити й на *мовленнєві виразності*, адже саме вона забезпечує емоційний вплив мовлення, сприяє підтриманню уваги учнів і створенню позитивного психологічного клімату на уроці. Інтонація, темп, тембр, логічні наголоси та образність мовлення є важливими чинниками педагогічної майстерності вчителя початкових класів [3].

Отже, компоненти мовленнєвої культури перебувають у тісному взаємозв'язку й визначають рівень готовності майбутнього вчителя до професійного мовленнєвого спілкування.

Проблема підвищення рівня мовленнєвої культури студентів факультету початкової освіти є складним і багатоаспектним процесом, який потребує визначення ефективних педагогічних умов у закладі вищої освіти.

На основі аналізу досліджень вчених та власного педагогічного досвіду визначаємо такі педагогічні умови: створення мовленнєво насиченого освітнього середовища; інтеграція мовленнєвої підготовки в дотичні й професійно орієнтовані дисципліни; активізація мовленнєвої діяльності студентів у процесі аудиторної й позааудиторної роботи через інноваційні засоби, методи й прийоми навчання.

Розглянемо детальніше кожен з педагогічних умов.

Мовленнєво насичене освітнє середовище спонукає до постійної мовленнєвої активності й мотивує позитивне ставлення до культури мовлення. У науковій літературі освітнє середовище трактується як сукупність матеріальних, соціальних і духовних умов, які впливають на професійний і особистісний розвиток майбутнього фахівця [9].

Мовленнєво насичене освітнє середовище насамперед передбачає мовлення викладачів, у процесі якого використовується нормативне, стилістично вивірене, виразне мовлення викладача, яке й виступає зразком для здобувачів вищої освіти. Воно, беззаперечно, має значний вплив на формування мовленнєвих викликів студентів, їхнє позитивне ставлення до мовних норм і комунікативної культури загалом [2; 7].

Важливим складником мовленнєво насиченого середовища є створення умов для активного професійного спілкування студентів. До них відносимо такі засоби: дискусії, круглі столи, організація науково-практичних конференцій різних рангів, мовленнєві тренінги. Такі форми роботи допомагають здобувачам вищої освіти не лише усвідомити практичну значущість мовленнєвої культури, а й забезпечують перенесення набутих мовленнєвих умінь у майбутню професійну діяльність.

Окрім того, мовленнєво насичене середовище передбачає цілеспрямоване використання навчально-методичних матеріалів, які відповідають нормам сучасної української літературної мови, а також заохочення студентів до мовленнєвого саморозвитку через читання фахової літератури, аналіз текстів професійного спрямування, участь у мовних і культурно-освітніх заходах.

Наступною важливою педагогічною умовою підвищення рівня мовленнєвої культури студентів факультету початкової освіти є інтеграція мовленнєвої підготовки в дотичні й професійно орієнтовані дисципліни. Ретельний аналіз освітніх програм засвідчує, що формування мовленнєвої культури як правило обмежується вивченням лише окремих мовознавчих курсів, тоді як фахові дисципліни не завжди використовують свій потенціал для розвитку мовлення студентів [6].

Включення мовленнєвих завдань у процесі вивчення таких дисциплін як педагогіка, психологія, методика навчання освітніх галузей початкової школи допоможе вдосконалювати навички професійного мовлення, дотримуючись вимог логічності, точності, доступності й етичності висловлювання майбутніх учителів початкової школи [9]. Такі завдання можна розв'язувати під час створення й аналізу педагогічних ситуацій, моделювання уроків, розроблення конспектів занять.

Вважаємо, що саме міжпредметна інтеграція сприяє усвідомленню здобувачами вищої освіти мовленнєвої культури як невіддільного складника професійної компетентності вчителя, а не як додаткової або другорядної характеристики. Тут варто звернути увагу на педагогічну практику, оскільки у процесі проведення якої студенти мають можливість застосовувати мовленнєві знання та вміння в реальних умовах освітнього процесу початкової школи.

Цілеспрямоване формування мовленнєвої культури майбутніх учителів початкової школи у процесі аудиторної роботи важливу роль відіграє використання інтерактивних методів навчання: дискусій, рольових та ділових ігор, аналіз комунікативних ситуацій, презентації, публічні виступи. Такі методи, як показує досвід, сприяють розвитку комунікативної доцільності мовлення, розвивають уміння аргументовано висловлювати власну думку, дотримуючись норм мовленнєвої етики.

Варто звернути увагу й на позааудиторну роботу. Вона також має значний потенціал для формування мовленнєвої культури здобувачів вищої освіти. Це участь у роботі студентських наукових гуртків і проблемних груп з поглибленим вивченням певних мовних і мовленнєвих норм, участь у творчих об'єднаннях, підготовка

доповідей, рефератів, есе. У процесі організації такої роботи необхідно звертати увагу насамперед на редагування особливо публічних виступів.

Отже, активізація мовленнєвої діяльності студентів у процесі аудиторної та позааудиторної роботи забезпечує практичну спрямованість формування мовленнєвої культури й сприяє становленню майбутнього вчителя початкової школи як мовної особистості.

Ефективним засобом підвищення рівня мовленнєвої культури є також систематична робота з текстами професійного спрямування. Це може бути аналіз науково-методичних статей, рефератів, підготовлених здобувачами вищої освіти як у процесі проведення аудиторної, так і позааудиторної роботи; аналізу конспектів уроків та учнівських робіт.

Така робота передбачає виконання вправ на перефразування, стискання тексту, створення конспектів, рецензування та обговорення професійних матеріалів. А ще формує навички логічного структурування висловлювань, розвиває критичне мислення та мовленнєву доцільність, допомагає краще засвоювати норми літературної мови. Ці завдання сприяють розвитку навичок письмового мовлення і одночасно формують усвідомлене ставлення до мовної культури як складника професійної компетентності вчителя [2].

Отже, ефективними засобами підвищення рівня мовленнєвої культури є: створення мовленнєво насиченого освітнього середовища, інтеграція мовленнєвої підготовки в професійно орієнтовані дисципліни, активізація мовленнєвої діяльності здобувачів вищої освіти через інтерактивні методи та педагогічну практику та систематична робота з текстами професійного спрямування.

Практична реалізація означених педагогічних умов та інтерактивних методів навчання сприятиме підвищенню рівня мовленнєвої компетентності майбутніх учителів, розвитку усного та письмового мовлення, а відтак формуванню мовленнєвої культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Richards J., Farrell T. *Professional Development for Language Teachers*. Cambridge, 2005
2. Бабич Н. Д. *Культура мовлення і стилістика*. Львів: Світ, 2003. 432 с.
3. Варзацька Л. О. Мовленнєва культура педагога як складник професійної компетентності. *Педагогіка і психологія*. 2017. № 4. С. 28–34.
4. Державний стандарт початкової освіти. Київ, 2025.
5. Закон України «Про освіту». Київ, 2017.
6. Калита Н. В. Формування мовленнєвої культури майбутнього вчителя початкової школи. *Педагогічні науки*. 2019. № 2. С. 45–50;
7. Мацько Л. І. *Культура української мови*. Київ: Академія, 2006.
8. Пономарів О. Д. *Культура слова*. Київ: Либідь, 2011
9. Савченко О. Я. *Початкова освіта: сучасні виклики*. Київ: Педагогічна думка, 2018. 224 с.

REFERENCES

1. Richards, J., & Farrell, T. (2005). *Professional Development for Language Teachers*. Cambridge [in English].
2. Babych, N. D. (2003). *Kultura movlennia i stylistyka* [Speech culture and stylistics]. Lviv: Svit [in Ukrainian].
3. Varzatska, L. O. (2017). *Movlennieva kultura pedahoha yak skladnyk profesiinoi kompetentnosti* [Speech culture of a teacher as a component of professional competence]. *Pedahohika i psykholohiia*, (4), 28–34 [in Ukrainian].
4. *Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity* [State standard of primary education]. (2025). Kyiv [in Ukrainian].
5. *Zakon Ukrainy "Pro osvitu"* [Law of Ukraine "On Education"]. (2017). Kyiv [in Ukrainian].

6. Kalyta, N. V. (2019). Formuvannia movlennievoi kultury maibutnoho vchytelia pochatkovoї shkoly [Formation of speech culture of the future primary school teacher]. *Pedahohichni nauky*, (2), 45–50 [in Ukrainian].
7. Matsko, L. I. (2006). *Kultura ukrainskoi movy* [Culture of the Ukrainian language]. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
8. Ponomariv, O. D. (2011). *Kultura slova* [Culture of the word]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
9. Savchenko, O. Ya. (2018). *Pochatkova osvita: suchasni vyklyky* [Primary education: modern challenges]. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.03.2026 р.

Прийнята до друку 27.03.2026 р.

Опубліковано 02.04.2026 р.